

Vardagens kuriositeter

Eric Alstrins besök i England vid 1700-talets början

Jacob Orrje

Europeiska studieresor under 1700-talet involverade parallella rörelser: dels i geografin, dels i de sociala rum som upprättades genom delade erfarenheter och de tankesätt som genomsyrade kontinentens gemenskaper av lärda män. För att samla nya intryck och etablera kontakter med tänkare runt om i Europa korsade resenärer stormiga hav och vaggade fram på skumpiga landsvägar. Men de tog sig också till antika landskap, till nya och gamla idévärldar, och till de rum som röjde naturens hemligheter. Dessa parallella resor skrevs sedan ofta ner som reseberättelser, genom vilka vi i dag kan följa hur rumsliga och existentiella förflyttningar gick hand i hand med resenärernas socialisering in i akademiska nätverk som överbyggade statsgränser.

I Roggebibliotekets samlingar finns ett 125 sidor långt handskrivet manuskript som beskriver just en sådan europeisk resa under åren 1706–1713. Reseberättelsen är skriven av filosofen och teologen Erik Alstrin, som föddes i Stockholm 1683 och studerade vid universitetet i Uppsala från det att han var åtta år gammal. Alstrin skulle komma att bli professor i teoretisk filosofi vid samma universitet 1723. Han prästvigdes 1727 och blev biskop i Växjö 1742 och slutligen detsamma i Strängnäs 1748. Men dessförinnan var Alstrin alltså på en utrikes resa: färden gick ner genom Sverige, Tyskland och Holland, och slutade i London där Alstrin stannade i nästan fyra år innan han återvände till Sverige.¹

Huvudsyftet med Alstrins resa var, likt andra tidigmoderna lärda studieresenärsers, att bli en del av den så kallade lärda republik. Denna republik var en gemenskap i tanken som fören-

¹ För en överblick av Alstrins liv, se Naumann, Erik och Nilsson, Albert, "Erik Alstrin", SBL I, s. 550. Det var inte ovanligt under 1700-talet att handskrivna reseberättelser spreds genom att de skrevs av. Att det verkligen är Alstrin som skrivit detta manuskript blir dock tydligt om man jämför det med hans brev till sin morbror Johan Upmark Rosenadler som finns på Kungliga biblioteket (Stockholm, Kungliga biblioteket, Ep. R 3). Det är också bedömningen som Lennart Löthner gör i sin kortfattade text Löthner 1976, s. 15–21.

ade lärda män över den europeiska kontinenten och som korsade gränser mellan trosinriktningar och långsamt framväxande nationalstater. Alstrin kom efter sin resa att bli en av det tidiga 1700-talets viktigaste svenska filosofer och dessutom en tongivande röst inom kyrkan. Samtidigt ger Alstrins berättelse en inblick i en resenärs möte med 1700-talets London, som vid denna tidpunkt just blivit Europas största stad. Det var en sprudlande metropol fylld av människor från jordens alla hörn, en plats som inte hade något motstycke i samtidens Sverige.

Som Henrik Sandblad framhåller i sin inledning till en redigerad utgåva av Sven Bredbergs samtida reseskildring, finns det få utförliga "skildringar av svenska studieresor ute i Europa från ett så tidigt skede" som 1700-talets första decennium. På grund av att Sverige var inblandat i det stora nordiska kriget var det under denna period mindre vanligt med sådana resor, både i relation till hur det varit tidigare och hur det skulle bli senare under seklet.² I denna artikel kommer jag att undersöka två parallella spår i relation till Alstrins reseberättelse. Manuskriptet skiljer sig från andra svenska reseberättelser från det tidiga 1700-talet genom att vara mer personligt hållet, och därmed mer likt texter som skrevs senare under seklet. Dessa avvikelser väcker frågor om textens tillkomst och varför den är skriven som den är, vilka jag kommer att undersöka i denna artikel. Att texten är personligt hållen innebär att skildringen av mötet med utlandet blev ett sätt för Alstrin att manifestera sig själv som en viss typ av man. Speciellt intressant är motsättningen dels mellan behovet att presentera sig som en världsvan resenär – som med hjälp av kunskaper, kontakter och ett kosmopolitiskt sätt kunde röra sig genom världen som på sin egen bakgård – dels viljan att skildra den transformativa kraft som mötet med det helt nya, oväntade och kuriösa hade på den resande själv. Därför undersöker jag också vilka utländska erfarenheter Alstrin beskrev som konfliktfria, just för att kunna presentera sig som världsvan, och vilka han beskrev som dramatiska, nya och kuriösa för att visa på hur han utvecklades genom sin resa.

Alstrins manuskript har tidigare bara diskuterats ytligt i en artikel i *Personhistorisk tidskrift* från 1976, där författaren Lennart Löthner påpekar att Alstrins anteckningar tidigare varit okända.³ Som källa har alltså manuskriptet inte använts mycket, vilket gör det ännu mer intressant för att förstå det tidiga 1700-talets lärda resande.

² Bredberg och Sandblad 1982, s. 1.

³ Löthner 1976, s. 15.

Eric Alstrins reseberättelse, handskrift i Roggebiblioteket.

Tidigmoderna reseberättelser

För tidigmoderna européer, det vill säga de som levde ungefär från upptäckten av nya världen 1492 fram till revolutionernas tidsålder i slutet av 1700-talet, var resande och lärande två intimt sammanvävda aktiviteter. Genom lärlingskap och gesällresor rörde sig köpmän och hantverkare över kontinenten och med dem cirkulerade tekniker, kunskap och kultur.⁴ Även i den tidigmoderna staten – inom såväl civila områden som gruvdrift eller diplomati, som inom armén och flottan – uppmuntrades unga tjänstemän genom stipendier och resetillstånd att röra sig utanför Sveriges gränser. Universiteten, viktiga institutioner för världslig och religiös kunskap, var inga undantag. Lärare och studenter genomförde regelbundet resor ut i Europa, för att studera vid renommierade akademier där de kunde inhämta ny kunskap och etablera viktiga kontakter med utländska lärda. Oftast gick dessa resor till städer i det tyska språkområdet omkring Östersjöns sydkust. Vissa sökte sig även till mer avlägsna länder som Frankrike och Italien. För studenter intresserade av matematik, medicin, naturalhistoria och ekonomi blev Holland och England allt vanligare resmål under 1700-talet.⁵

Ett mer vardagligt inslag i den tidigmoderna utbildningen var de resor som studenter och lärare gjorde i tanken med hjälp av

⁴ Rollen som resande hade för cirkulationen av kunskap inom en rad fält i 1700-talseuropa har uppmärksammats i flera historiska studier. Se exempelvis Roche 2003; Hilaire-Pérez 2006.

⁵ Tidens akademiska resande har diskuterats i Hodacs och Nyberg 2007; För ökningen av resor till England under perioden, se Rydberg 1951, 32f.

exempelvis reseberättelser och historieböcker. Under övningar i klassiska språk, retorik och teologi – ämnen som fortfarande dominerade universitetsstudierna – företog studenter och lärare också vad som kan beskrivas som imaginära upptäcktsfärder till antika landskap, som Judéen, Atens Akropolis och Roms kullar. Dessa platser från svunna guldåldrar rymde en rad betydelser för de akademiska och religiösa gemenskaperna och blev gemensamma erfarenhetsrum för tidens bildade elit.⁶ Likaså kunde man utforska världen hemma i fåtöljen genom att läsa den växande reselitteraturen, *ars apodemica*, som förutom att beskriva omvärlden lärde ut strikta genrekonventioner för hur man själv skulle genomföra eventuella framtida resor och hur dessa sedan borde beskrivas i en resedagbok.⁷

Huvuddelen av reseberättelserna från denna tid skrevs av unga män som verkade vid universiteten eller arbetade i statsadministrationen. Studenternas berättelser följde i regel konventionerna; de var därför oftast väldigt lika och bestod till stor del av kopierade stycken om samma sevärd platser eller byggnader blandat med realia kring de länder de reste genom. På detta sätt hade reseskildringarna mer gemensamt med beskrivningarna av de imaginära antika landskap som genomsyrade den tidigmoderna utbildningen än med moderna reseskildringar med krav på ett personligt tilltal och originalitet. Reserapporter skrivna av statstjänstemän, exempelvis från Bergskollegium (som ansvarade för tidens bruks- och gruvnäring) eller Kommerskollegium (ansvarigt för handeln), innehöll istället detaljerade tekniska och ekonomiska redogörelser, tänkta att intressera kolleger vid dessa organisationer. Dessa texter syftade alltså i högre grad än de lärda reseberättelserna till att redogöra för nya fenomen som resenärerna mötte i utlandet, men då specifikt sådana nya fenomen som kunde vara nyttiga för det ämbetsverk resenären verkade inom.⁸ Båda dessa typer av reseberättelser hade det gemensamma draget att de oftast var skrivna med studieresans finansiär som tänkt publik.

Alstrins text skiljer sig från båda dessa typer av reseberättelser, genom att den tydligt utgår från en särpräglad personlig reseupplevelse. Den redogör i större utsträckning för författarens egna tankar kring och reaktioner på vad han upplever. Texten beskriver också de möten Alstrin hade med intressanta personer under sin resa och fokuserar snarare på det avvikande och kuriösa än på det potentiellt nyttiga. Dessa skillnader blir slående om man jämför Alstrins reseberättelse med exempelvis Sven

6 För en diskussion om dessa resor i tanken, se Rimm 2011, s. 237–239.

7 Per Eliasson diskuterar *ars apodemica* i Eliasson 1999, s. 38–59. För en diskussion i ett större europeiskt sammanhang, se Stagl 1995.

8 För en diskussion av statstjänstemäns resande, se Orrje 2015, s. 111, 123.

Bredbergs skildring av en nästan samtida resa (1708–10) som gick till mer eller mindre samma orter (tyska stater, Holland och England). Där Alstrins text är personlig och dramatiserad redogör Bredberg, vars resa finansierades genom ett stipendium från Skara stift, på ett påtagligt torrare sätt detaljerat för vart han reser och hur han använder sina pengar.⁹ I stället för att huvudsakligen ge en övergripande bild eller beskriva de stora sevärdheterna, ger Alstrin istället på ett nästan slumpartat sätt långa beskrivningar av möten med personer, samt dramatiska och kuriösa erfarenheter, som gjort stort intryck på honom.

Ut i Europa

Erik Alstrin seglade ut från Stockholm ”1706 om hösten”, tillsammans med sin äldre bror Anders. Efter att ha tillbringat fyra dagar i skärgården satte skeppet kurs ner mot svenska Pommern och universitetet i Greifswald där de båda unga männen skulle studera. De hade dock ingen brådska att påbörja sina studier, utan bestämde sig för att först resa runt och besöka universitet i en rad olika stater i det tyska språkområdet, där de betraktade sevärdheter och besökte föreläsningar av berömda samtida tänkare.¹⁰ Först åkte de till Leipzig, för att sedan fortsätta till Jena, där de båda unga männen bland annat hörde eklektikern Buddeus föreläsa. Som professor i filosofi skulle Alstrin bli en viktig företrädare för samma tankeriktning i Sverige, och Buddeus bör ha gjort visst intryck på honom. Snart tog Erik avsked av sin bror och fortsatte på egen hand till Halle, där han besökte pietisten och pedagogen Frankes föreläsningar, även han en viktig person för den eklektiska filosofin. Resan fortsatte via Berlin till Stettin (Szczecin) innan Alstrin, något efter midsommaren 1707, slutligen återvände till Greifswald där han sedan skulle studera i lite över ett år. Den 5 september 1708 tog han en magisterexamen i teologi för att knappt en vecka senare återigen lämna Greifswald.¹¹

Efter att ha tagit examen reste Alstrin västerut, passerade Rostock och Lübeck innan han slutligen nådde Hamburg. Där stannade han en längre tid och lyssnade på föreläsningar av professor Sebastian Edzardus, som han också lärde känna väl. Alstrin förklarade att han räknade ”thet för en besynnerlig Guds Skickelse” att han vann ”thenna högt-berömlige Mannens vänskap”, eftersom den var ”grunden til then besynnerlige Lycka, som

⁹ Bredberg och Sandblad 1982, passim.

¹⁰ Vid början av 1700-talet fanns inte Tyskland i modern mening, utan bestod av en mängd större och mindre stater utan gemensamt styrelseskick. Exempelvis var Svenska Pommern en del av det tyska språkområdet, men var ytterst underställt den svenska kronan. För en ingående analys av Pommerns roll i den svenska statsbildningen, se Önnerfors 2003.

¹¹ Alstrin: ”Eric Alstrins reseberättelse”, odaterad, Roggebiblioteket, I–16. Franke och den eklektiska filosofiska miljön i Halle kan man läsa om i Whitmer 2015.

jag sedermera hade uti England”.¹² Den 26 oktober seglade Alstrin så från Hamburg, och anlände fyra dagar senare till Harlingen i Holland. I november månad reste han från Amsterdam till Utrecht och Leyden, och besökte där lutherska kyrkor och umgicks med fler lärda män.¹³

Den 23 november 1708 tog Alstrin ett skepp till England från den holländska hamnstaden Hellevoetsluis nära Rotterdam. Alstrin redogör i detalj för transporten över Engelska kanalen. Hans skildring är tydligt dramatiserad men understryker också hur 1700-talets inomeuropeiska resor skilde sig från dagens trygga och mestadels händelselösa flygresor. Vissa delar kanske en modern resenär dock kan känna igen sig i: Alstrin skrev hur han gav ifrån sig sitt ”engelska pass” och betalade skepparen av en paketbåt 7 nederländska gulden och 6 stuivers för resan. Nästföljande afton stod Alstrin och köade till en liten båt som skulle ta passagerarna över till den större paketbåten. Det var ”en gruffig trängsel” och han klagade över att man ”här wete [...] at fråga efter pengar” – att varje steg i processen att komma ut till båten kostade pengar. Båtsmännen beskrev han som ”ganska tienstaktige. The taga emot Cofferten och Sakerne, och lägga uti sin Säng, eller *Cobbing*”. Men, poängterade han, även för denna säng fick ”man dyrt betala”.¹⁴ Redan den 25 november fick båten vända tillbaka in i hamnen på grund av ”motväder” och han fick återigen betala för nöjet att kliva av och på. Den 26 tog han båten igen, och kom fram till Harwich i England på natten två dygn senare.¹⁵

Alstrin visiterades noga, och fick sedan än en gång betala för att få åka i land från fartyget. Väl i land blev han förd till ett ”Customhouse”. I upprörda, tydligt dramatiserade, ordalag, klagade Alstrin över hur alla ville ha pengar:

Så skall then hafwa pengar, som *visiterar* honom, pengar then, som fördt honom i land af farkosten, pengar, then som brakt honom til *Customhouse*, pengar *for the ground*, pengar sedan för then, som skal föra honom till werdshuset. The skumma fremmande obarmhertigt.¹⁶

¹² Alstrin odaterad, s. 17–30.

¹³ Ibid., s. 31–57. Alstrins skildringar av tiden i de tyska staterna och i Nederländerna innehåller en rad intressanta iakttagelser om studentlivet som mycket väl är värda en egen undersökning. Detta faller dock något utanför denna texts syfte, och det är därför jag endast avhandlar denna del av reseberättelsen översiktligt. Trots att Alstrin vistades en längre tid vid dessa orter än i England, får de bara knappt hälften av utrymmet i reseberättelsen medan resten huvudsakligen ägnas åt London. Manuskriptet ger alltså en mycket mer detaljerad bild av författarens möte med London, än med de övriga platser som han reste genom.

¹⁴ Ibid., s. 58–59.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., s. 60.

I en framåtblick skjuter Alstrin in att han återkommit till Harwich ”sedan jag någon tid varit i England” och att han då blivit ”annorlunda bemött, wiste bättre wägen, förstod språket, och kunde icke blifwa så chicanerad, ej eller båd nogon thet til”.¹⁷ Även den tidigmoderna europeiska resenären var alltså van vid trängsel, tilläggsavgifter och säkerhetskontroller. Då som nu var resande något man lärde sig, och en van resenär utvecklade under 1700-talet med tiden taktiker för att röra sig över gränser och in till tidigare otillgängliga platser så enkelt och billigt som möjligt.

Redan följande kväll tog Alstrin en till båt, som skulle gå till London. De seglade ”förbi Woolwich, sedan *Blackwell*, sedan *Greenwich*”. Alstrin beskrev sjukhuset i Greenwich som ”så *magnifique* som något *Palais*.” Den 30 november ankom han till London. I sin resedagbok noterade han – på engelska för att under-

¹⁷ Ibid.

stryka att han nu var i en ny språkmiljö – hur han tog logi i ”*the great minoris* [sic], at *the suggar loaf*” hos en ”mistriss Goslin”.¹⁸

Alstrin skulle bo kvar hos Goslin i omkring ett halvår, tills han tydligare hade etablerat sig i staden. Minories, eller Minories Holy Trinity, var en stadsdel i östra London gränsande till Whitechapel. Där fanns en skandinavisk koloni av köpmän och sjöfarare.¹⁹ Precis som för många andra svenska besökare i London under 1700-talet skulle stadens protestantiska gemenskap, i synnerhet den svenska miljön, bli en viktig utgångspunkt också för Alstrin. Där kunde han få hjälp av fastboende landsmän och trosfränder, men också få kontakt med andra resenärer som samtidigt besökte staden. Alstrin var knappast den enda svenska studieresenären i London under dessa år. Även om de inte figurerar i någon större utsträckning i Alstrins manuskript, så kan vi genom kompletterande källor se att Alstrin interagerade med andra unga män, såsom Sven Bredberg, Martin Hegardt, Jacob Ludenius och matematikern och den blivande mystikern Emanuel Swedenborg.²⁰

Alstrins icke-skildring av London

Ingen annan stad ges så stort utrymme i Alstrin reseberättelse som London. Ändå inledde han sitt avsnitt om den engelska huvudstaden med raden: ”London, må jag ej beskrifwa”. På ett sätt som avviker från andra samtida reseskildringar, vilka hade tagit tillfället i akt att upprepa för läsaren vad tidigare författare sagt om staden, påpekade Alstrin i stället att ”Thenna stora och folk-rika Staden är tilförende beskrifwen” och han nöjde sig därför med att räkna upp de viktigaste böckerna där läsaren kunde hitta mer information (såsom H. L. Benthems *Neu-eröffneter engeländischer Kirch- und Schulen-Staat* från 1694 och den franska *Guide de Londres*).²¹ I stället, nästan som för att understryka sin ovilja att beskriva staden som en helhet, började han med att beskriva ett möte som gjort intryck på honom:

en Karl, född utan armar, bruka fötter äfwen så wigt, som en annan brukar händerna. Han skref med höger och wänster foten, och med munnen. Skriften har jag tagit, och förwaradt. Han laddade och sköt af en bössa med föttren. Samlade och spelte kort. Kastade tärning, trädde på nål. Rakade sig. Drack ut et glas, kunde lyfta up med tånen, som en annan med fingren. Fäktade på sitt vis.²²

¹⁸ Troligen menade Alstrin den lilla gränden Sugarloaf Court som låg nära Goodmans Fields i östra London.

¹⁹ Denna svenska koloni diskuteras översiktligt i Evander och Sjöström 2001. Mer information om stadsdelen Wapping under 1700-talet kan man hitta i Morris och Cozens 2009.

²⁰ Att dessa unga män utforskade London tillsammans kan exempelvis ses i Bredberg och Sandblad 1982, s. 118–119.

²¹ Alstrin odaterad, s. 61.

²² Ibid.

I flera delar av manuskriptet beskrev Alstrin liknande möten: den 15 februari såg han en gosse utan ben och samma dag återsåg han mannen utan armar. Även denna gång tog han något som mannen hade skrivit, ”hwilket jag sände til min Bror Lars Alstrin, som skulle *disputera de altera Natura*”.²³ London erbjöd även en salig blandning av andra spektakulära upplevelser, som Alstrin noga noterade i journalen. Exempelvis såg han samlaren Hans Sloanes kuriosakabinett, en italiensk opera, och ”rariteterna i *Gresham Colledge*”: en 21 fot lång arm, ormar som ”skallra med stjärten” och en skorpion. En annan dag beskrev Alstrin även i detalj ”the fyra Indianska Konungarna, som kom ifrån *America*” och ”woro ankomna til London, at sluta förbund med drottningen”. De var målade ”med blåa ränder [...] i ansiktet, så krusiga som Spetsar pläga vara”.²⁴ Sammantaget formar Alstrins beskrivning av London en virvel av intryck som han varken försöker strukturera eller får det enklare att orientera sig i över tid. Bilden han ger av sin resa är i stället en av att ha badat i en uppsjö av erfarenheter och att ha upplevt sådant som andra bara kunde drömma om.

Jag har redan påpekat att Alstrins text på många sätt avviker från andra samtida reseberättelser, vilka i högre grad fokuserade på generella beskrivningar av besökta platser och som gav litet utrymme åt resenärens personliga upplevelser. Även om detta är påtagligt redan i avsnitten om det tyska språkområdet och Holland, är det kanske just i hans Londonskildring som den avvikande karaktären blir som mest synlig. Vad var det då som gjorde att Alstrins reseskildring urskilde sig på dessa sätt? Det faktum att handskriften är ren och lättläst, men fortfarande strukturerad i kronologisk ordning och anger precisa datum, tyder på att den har sammanställts utifrån reseanteckningar efter Alstrins hemkomst. I sig är detta inte speciellt, utan snarare typiskt för reseberättelser bevarade från denna period: de var generellt inte dokument skrivna i stunden, utan retrospektiva sammanställningar skrivna för att ordna de upplevelser som resan gett.

Men Alstrin signalerar att hans reseberättelse innehåller en annan typ av tillbakablickar än de gängse. En nyckel till hur den bör förstås finns i manuskriptets allra första mening. Där förklarar Alstrin att han ”uti en resebok in *octavo* [har] beskrifwit min resa i Tyskland, then jag nu mera icke kan igenfinna, utan lærer then wara förkommen”. Även om han här inte nämner när han bestämt sig för att nedteckna sina reseminnen igen, är den bevarade handskriften alltså inte ens den första *redigerade* versionen. Några kommentarer i texten antyder när den nya versionen kan ha

²³ Ibid., s. 77.

²⁴ Ibid., s. 91, 99, 100.

nedtecknats; bland annat nämner Alstrin att den svenska församlingen i London senare skulle komma att få en kyrkobyggnad.²⁵ Denna var inte färdig förrän 1723, vilket ger vid handen att den här texten var skriven åtminstone tio år efter Alstrins hemkomst. Men, vilket påpekats av Löthner, manuskriptets tillkomst kan dateras ännu senare: I ett avsnitt diskuterar Alstrin de festligheter som arrangerades i Berlin 1706, i anslutning till den preussiske kronprinsen Fredrik Vilhelms och prinsessan Sofia Dorotheas av Hannover bröllop. Alstrin beskriver kronprinsen som ”then nu regerande konungens i Preussen, så wäl som vår nu warande allernådigsta drottning Lovisa Ulrika höga föräldrar”. Eftersom Lovisa Ulrika inte blev drottning förrän 1751 kan vi alltså sluta oss till att manuskriptet är skrivet långt efter Alstrins hemkomst.²⁶

Bland Alstrins beskrivningar över London finns ytterligare ett stöd för en senare datering av manuskriptet. Ett möte med ett lejon beskrivs på ett sätt som ger en antydning om när texten är skriven. I maj 1709 betalade Alstrin en man för att få möjlighet att titta på ”några wilda diur”, såsom ”et Lejon, med hwilket [mannen] lekte som med en hund”. Alstrin betalade dessutom extra för att få ”sticka [sin] hand uti gapet på [det], [och] känna uppå tungan och tänderna.” Han beskriver hur han ”kände tungan så wass och ojämn och skråflig, som et refjern”. På detta följer ett moraliserande avsnitt där Alstrin läxar upp sig själv: ”Jag erkänner härutinnan med blygd min ungdoms öfwerådighet och oförstånd, men prisar Guds nåd och godhet, som wisserligen war [d]å en dåres förmyndare.”²⁷ Här kliver författaren plötsligt ur den kronologiska strukturen som följer resenärens upplevelser dag för dag, och i stället lyser en mycket äldre Alstrin igenom: den etablerade biskopen som tar avstånd från den unge resenärens våghalsiga agerande.

Underligt nog reflekterar inte Löthner kring hur manuskriptets sena tillkomstdatum påverkar dess användbarhet som historisk källa. Oavsett exakt tillkomstdatum har dateringen av handskriften till tiden efter 1751 betydelse för hur vi kan tolka den. Dels finns det mot mitten av 1700-talet en rad mer jämförbara reseberättelser som tydligare utgår från författarens personliga upplevelser.²⁸ Alstrins stil och urval av händelser formades alltså av en senare tid än den period då han faktiskt reste. Eftersom texten är nedtecknad långt senare vet vi också att den inte fungerade som redovisning för resans finansierare eller för att framhålla hans erfarenheter för möjliga arbetsgivare. Snarare är texten en sorts

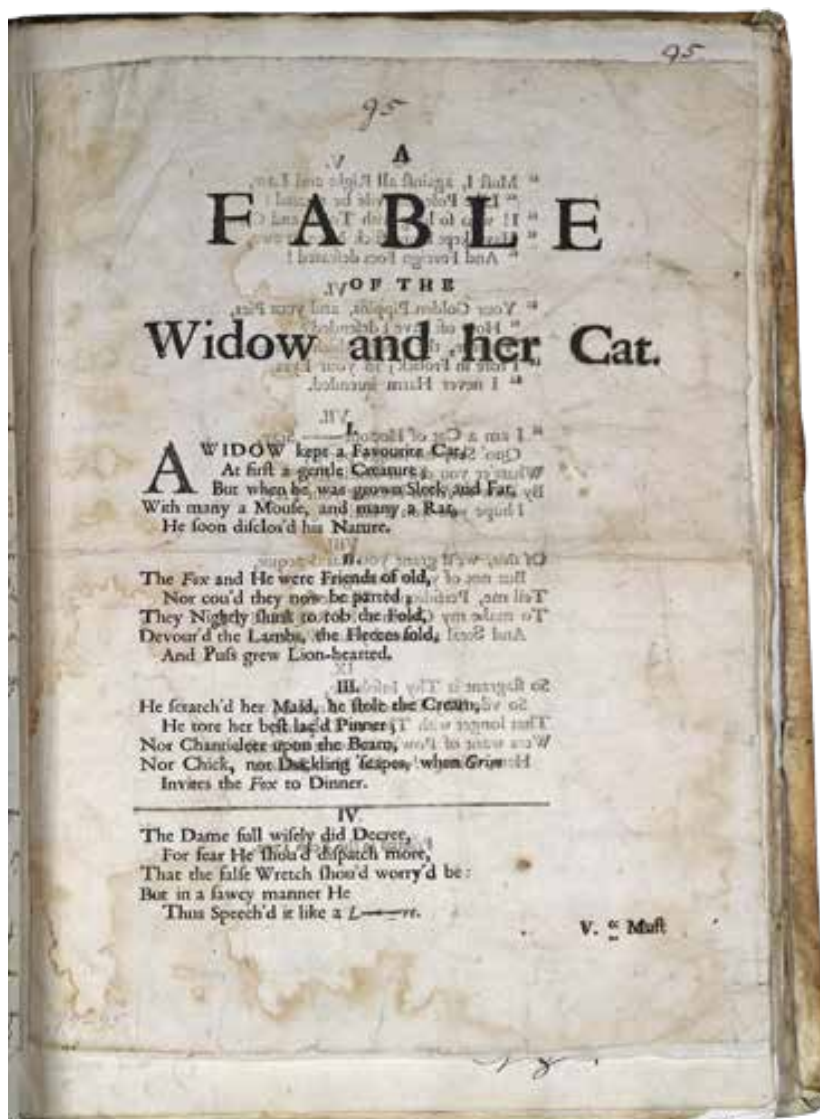
25 Ibid., s. 1, 99.

26 Ibid., s. 2. Se också Löthner 1976, s. 15.

27 Alstrin odaterad, 85.

28 Alstrins reseberättelse har många fler likheter med berättelser som Reinhold R. Angerstens och Bengt Ferrners. Se Angerstein 2001; Ferrner 1956.

självbiografi, avgränsad till Alstrins europeiska studieresa och skriven i en form som bara delvis liknar en tidigmodern reseberättelse. Det är en äldre man som blickar tillbaka på sin ungdoms resa genom 1700-talets Europa och genom de antika landskap och samtida tankevärldar som band samman kontinentens lärda gemenskaper. Som biskop hade denne man redan en etablerad position i de svenska intellektuella kretsarna och därför mindre behov av att visa upp sin lärdom genom systematiska beskrivningar. Kort sagt: författaren var en person med en annan typ av auktoritet än den unge man som genomförde resan; han kunde med en annan självklarhet utgå från sin egen person. Men med det sagt kan vi inte utan vidare avfärda manuskriptet som källa

Inklistrat blad i Alstrins manuskript.

till Alstrins ungdomsupplevelser. Framställningssättet, med detaljerat angivna dagar och inklistrade tryckta skrifter, visar att Alstrin utgått från äldre anteckningar och material insamlat under resan då han producerat denna redigerade version. Den sena tillkomsten gör dock att vi måste beakta att det finns två Erik Alstrin närvarande i dokumentet: dels den unge resenären, dels den äldre etablerade redaktören.

En mångfald av människor och tankar

Eftersom Alstrin fokuserade på sina personliga upplevelser från London snarare än på att ge en systematisk beskrivning, ger hans resebeskrivning en kulturhistoriskt intressant bild av vardagslivet för de bildade gemenskaper i vilka han umgicks. Alstrin skrev exempelvis om hur Londonborna under hans första tid i staden läste ”en artig skrift [...] kallad *British Apollo*”. Skriften gavs ut av en ”societet av lärda män” som svarade på frågor som skickades till dem. Frågorna i tidskriften behandlade teologi, men också andra ”vetenskaper”. Om det var en ”glämtaktig fråga, prose eller på vers”, besvarades den i samma ton, ”mycket qwikt och artigt”. Senare under hans tid i staden utkom också ”Moraliska och Satyriska Skrifter, som med mycken begärlighet lästes och lågo på alla Caffehus, neml. *Spectator* och *Tatler*”. Alstrin verkar ha uppskattat Londons kaffehuskultur och han nämner i flera delar av texten hur han läser skrifter och träffar intressanta personer på dessa platser.²⁹

En annan publik miljö som Alstrin återkommer till är de religiösa rummen. Han beskrev hur han hört både biskopen i Chester, sir William Dawes (1671–1724), och biskopen i Exeter, dr Ofspring Blackall (1644–1716), predika. Alstrin berättade om hur högt ansedd en biskop i England var och hur ”när han går förbi folket, som stå på gångarna, falla the på knä och han lägger handen på theras hufwud, och säger: *God bless you.*” Återigen känns det som om beskrivningarna av den unge Alstrins vardagsliv blandas med rösten av den äldre Alstrin från 1740-talet, som själv blivit biskop och målar upp den brittiska huvudstaden som ett ideal. Alstrin ägnade mycket utrymme åt att beskriva stadens kyrkor och skildrade exempelvis hur de anglikanska kyrkorna smyckades till jul och hur man förrättade nattvarden där. Vidare beskrev han den mångfald av trosyttringar som mötte honom i London: hur anglikaner satt på knä under nattvarden, hur presbyterianerna inte tålde den seden utan i stället satt kring bord, och hur kväkaren, som hade sin bod mitt emot Alstrins bostad, höll denna öppen

²⁹ Se exempelvis Alstrin odaterad, s. 78.

under juldagen. Alstrin beskrev kväkarna som "ett enwist folk, som i all ting wilja wara skillda ifrån andra både uti tal, och kläde-
drägt, uti seder och maner. The säga *du* til sielfwa drottningen".³⁰

Under 1500- och 1600-talet hade svenska studieresenärer varit under en strikt religiös kontroll, eftersom kyrkan såg en risk i att främmande konfessioner kunde få inflytande över dessa studenter. Mot slutet av 1600-talet bytte dock hotbilden delvis karaktär och kyrkoortodoxin började i stället identifiera exempelvis de radikala pietisterna, som varken var konfessionellt eller territoriellt bundna, som det farligaste hotet.³¹ I ljuset av denna utveckling är det kanske överraskande att Alstrin, som senare gör en karriär i kyrkan, berättar att han besökt och interagerat med flera olika av Londons religiösa sekter. Kanske hade dessa avsnitt inte sett likadana ut om reseberättelsen skrivits direkt efter hemkomsten. Som etablerad biskop hade Alstrin mer frihet i hur han förhöll sig till religiösa irrläror.

Under en promenad i staden mötte Alstrin personer som delade ut lappar med tryckt reklam för en astrolog och läkare som levde i *Upper-Moor-Fields*. Reklambladet finns inklistrat i manuskriptet, och på denna sida beskrivs ett piller, som kallades *Pillulæ Imperialis* vel *Sospitalis*, som kunde bota *French Scurvy, Claps, Gonorrhæa*, och en mängd andra urologiska besvär och veneriska sjukdomar: "If any Gentlemen or Ladies have been Sporting in *Venu's* [sic] Garden, and fear they have received Damage, let them in time take two or three Doses of these Pills; they will not only prevent Danger, but make the Person more brisk and lively than at other times". Alstrin beskrev denna verksamhet som upprörande och förklarade att det för honom var "underligit, at uti en stad, ther så många kloka och nyttiga inrättningar äro, kunna sådana [...] be-
dragare offentligent få bruka sitt handtwerk, och bedraga the en-
faldige med sina spådomar".³²

Reseberättelsen har nästan genomgående en avvaktande positiv, eller åtminstone neutral, hållning till den mångfald som mötte Alstrin i London. Hans kritik av irrlärorna och kommersen i dessa reklamblad är det enda explicita fördömandet man kan hitta i texten – och då inbakat i en generell hyllning av allt klokt och nyttigt som fanns i London. Detta understryker något som vetenskapshistoriker påpekat på senare tid: att 1700-talets upplysningsvetenskap och religion ofta gick hand i hand. Kritiken mot reklambladen kan alltså förstås i ljuset av det faktum att de gick på tvärs både mot religiös ortodoxi och mot de upplysnings-

30 Ibid., s. 64. Kursiveringen är understruken i originaltexten.

31 Sven Göransson 1951, s. 124.

32 Alstrin odaterad, s. 66.

ideal som var norm i Sveriges bildade eliter under mitten av 1700-talet.³³ Dessutom frammanar den i huvudsak positiva skildringen av London en bild av en ung mans möte med den förunderliga stora världen. Genom att han förhöll sig neutral till sitt möte med omvärlden, presenterade sig även Alstrin som en världsvan och intellektuellt nyfiken person.

Edzardus och Londons lutherska kyrka

I Alstrins reseskildring beskrivs den engelska huvudstaden alltså huvudsakligen som främmande, präglad av mångfald och tidvis kuriös. Bland alla dessa nya intryck fanns dock även en mer familjär luthersk gemenskap. Det var i detta sociala sammanhang som han kom att tillbringa huvuddelen av sin tid i staden. Alstrin skildrade hur han som prästlärare fyllde en funktion för Londons lutheraner:

Wid thenna tiden utkom ock en *Parlaments act*, at *Protestanter* fingo blifwa *naturaliserade*. Hwilken förmon många *Lutheraner* wid thet tilfället nyttjade. Och fordrades allenast, at the med wittnen skulle intyga, at the hade *communiceradt* uti en *Protestantisk* kyrkia. Och et sådant wittne har jag flera resor warit, in för flera *Courts of Justice*, både uti *Westminster-Hall* och annorstädes.³⁴

Alstrins kontakt med Londons lutherska miljö gick huvudsakligen genom Johann Esdras Edzardus, som under det tidiga 1700-talet var präst vid Hamburgs evangeliska kyrka vid Trinity Lane. Under sin tidigare vistelse i Tyskland, hade Alstrin fått ett rekommendationsbrev från dennes bror, professorn i Hamburg Sebastian Edzardus, samt hälsningar från en rad andra lärda tyskar. Den 14 mars hade Alstrin börjat få slut på pengar och planerade ett snabbt besök i Oxford och Cambridge innan han sedan skulle resa hem. Men ”i en wälsignad stund” och på grund av ”Guds goda hand” skulle resan ta en annan riktning. Alstrin hade tagit sig till Edzardus i syfte att ”begära utaf honom *recommendationer* til bägge thessa *universiteter*”. Men Edzardus var inte hemma, så Alstrin gick hem till Sugar loaf court och författade ett brev till honom på latin. Brevet sändes med pennyposten, ett postnätverk som lät 1700-talets Londonbor på ett enkelt sätt skicka meddelanden inom staden. Alstrin nämnde en tid då han skulle komma till den lutherska kyrkan för att hämta sina rekommendationsbrev, och när han infann sig hade Edzardus dokumenten färdiga; de var ställda både ”til Doct Hudson, *Bibliothecarius* i *Bodeleiana* i

³³ En diskussion om det svenska prästerskapets förhållande till nytto- och upplysningsideal kan hittas i Winton 2006, s. 300.

³⁴ Alstrin odaterad, s. 78.

Oxford” och ”til Doct. Covel i Cambridge”. När Edzardus frågade varför Alstrin skyndade så med sin hemresa medgav han att han började få slut på respengar. Edzardus menade att detta borde gå att lösa och eftersom Alstrin visat prov på goda latinfärdigheter och prydlig handstil erbjöds han att undervisa Edzardus söner några timmar om dagen. Samtidigt skulle Alstrin få lektioner i ”Hebraiska och Rabinska” tillsammans med sönerna.³⁵

Från denna tidpunkt besökte Alstrin Edzardus familj varje söndag för att ”spisa wid hans bord”. Han fick också pengar, och ”många kostbara böcker”, samt förtroendet att skriva ett kapitel ”de antiquitatibus Britannicæ” (om Britanniens antikviteter) till *Historiam Ecclesiasticam Britannicæ*. Kapitlet fogades till boken utan anmärkning om spökskrivandet.³⁶ De båda kom varandra allt närmare och den äldre mannens förtroende för den unge resenären ökade för var dag. Till slut flyttade Alstrin in hos familjen och åt dagligen tillsammans med dem. Edzardus föreläste för Alstrin, sina söner, några unga tyskar på resa, och också för en annan svensk: Martin Hegardt.³⁷ Med tiden skulle Alstrin även predika på tyska i den lutherska kyrkan.³⁸ Den lutherska prästen beskrevs med en helt annan värme än någon av Alstrins läromästare från Greifswald och han skulle ”med största wördnad [...] erkänna in til [sin] graf” vilken betydelse han haft för honom.³⁹

När Edzardus familj köpte ett hus i Fulham, på landsbygden strax väster om London, följde Alstrin med och blev deras ”domesticus”.⁴⁰ Tillsammans med Edzardus och hans familj reste Alstrin även runt i Fulhams omgivning, exempelvis till Chelsea, där han besökte ett kaffehus med en utställning av rariteter såsom uppstoppade fåglar, gamla gevär och indianska klädedräkter. Under en resa besökte Alstrin och Edzardus även en rad andra orter uppströms utefter Themsen, exempelvis Barn Elms, Richmond, Hampton Court och Windsor. Från Windsor fortsatte de vidare till Isleworth där de steg på en båt som tog dem via Brentford till Barnes och slutligen in till London.⁴¹ Med den lutherska prästen vid sin sida, och med huset i Fulham som utgångspunkt, kunde Alstrin alltså på ett helt annat sätt erövra landsbygden omkring den engelska huvudstaden.

Edzardus blev onekligen en viktig kontakt för Alstrin under tiden i London. Samtidigt fanns det en annan, mer strategisk, funktion av att uppehålla sig vid deras relation i dagboken. Genom

35 Ibid., s. 79–80.

36 Ibid., s. 81.

37 Ibid.

38 Ibid., s. 90.

39 Ibid., s. 81.

40 Ibid., s. 100.

41 Ibid., s. 83.

att betona de starka band han hade med de lutherska kyrkorna i staden framstod hans interaktioner med andra religiösa inriktningar som ett uttryck för nyfikenhet snarare än som ett uttryck för fritänkeri.

Det svenska London

En liknande roll som motvikt i relation till det främmande och potentiellt kontaminerande hade den svenska migrantgemenskapen och framväxande församlingen. Alstrin beskrev i sin reseskildring hur svenskarna i London var uppdelade mellan Edzardus tyska församling, där "the rikare, såsom köpmän" samlades, och den mer nyligen etablerade danska kyrkan vid Wellclose Square öster om London, dit "skeppare och båtsmän" gick. Kyrkan där Edzardus var präst kallades för "The Swedish Church", eftersom kung Wilhelm ursprungligen gett Karl XI rätt att bygga en kyrka för svenskarna i staden. Men i början av 1700-talet var de svenska församlingsmedlemmarna så få att man i stället slutit avtal med Hamburg som skulle bygga en kyrka och som skulle få kalla pastorn, men dit även stadens svenskar skulle vara anslutna.⁴² Vid tidpunkten för Alstrins besök hade det dock uppstått en schism i danska kyrkan, efter att den prästen predikat om framgång för den danske kungen i kriget mot Sverige. Till följd av detta hade svenskarna i den danska församlingen och i Edzardus församling överlagt med Edzardus och Sveriges resident Carl Gyllenborg. Lösningen blev att svenskarna skulle upprätta en egen församling, men att de som gick till Edzardus kyrka samtidigt kvarstod i sin gamla församling.⁴³

Det behövdes en präst i kyrkan. Alstrin menade att det inte fanns någon "annan *Studiosus Theologiæ* at tilgå, som för them kunde predika, än *Hegardt* [...] som i Grypswald [sic] blifwit *Bacalaureus Theologiæ*, och jag". De båda fick predika på prov för den nya församlingen, Hegardt på söndagen den 5 mars i "en Sal, hos en af våra Swenska Köpmän" och Alstrin nästföljande söndag i ett "anabaptistisk *Meeting i Waping*".⁴⁴ Alstrin konstaterade stolt att han därför "war then första, som uti et *publict* rum hållit en Swensk predikan" i London.⁴⁵ Församlingen valde dock Hegardt. Alstrin menade, kanske något urskuldande, att skälet var att han inte kunnat försäkra att han skulle "Sysslan emottaga, om walet på mig fallit." Alstrin var fortfarande beroende av sin morbror Johan Upmark (adlad Rosenadler 1719), professor

42 Ibid., s. 97.

43 Ibid., s. 98.

44 Ibid.

45 Ibid., s. 98–99.

skytteanus i Uppsala, som finansierade hans resa. Detta, beskrev Alstrin, var ”början på then Swenska församlingen, som nu, gudi lof har sin egen wackra Kyrkia i London”.⁴⁶

Som redan nämnts var ju Alstrin inte den enda svenska studiereesenären i London. Trots att exempelvis Sandblad påpekat att betydligt färre reseberättelser existerar från tiden för det stora nordiska kriget jämfört med senare under seklet, så finns det intressant nog flera källor från svenska resenärer till London under 1700-talets två första decennier. Jag har redan diskuterat Sven Bredberg, som besökte London fyra månader under sommaren 1709. Bredberg nämner kort Alstrin: dels att de tillsammans besökte en kväkarkyrka den 20 augusti 1709, dels att de två tillsammans med Ludenius och Swedenborg besökte Westminster kyrka dagen efter.⁴⁷ Alstrin skildrar dock *inte* dessa besök, och inte heller omnämner han Bredberg. Varken Ludenius eller Swedenborg, som Alstrin umgicks med under tiden i staden om vi skall tro Bredberg, får något omnämnande i manuskriptet. Förutom resorna tillsammans med Hegardt, förekommer överlag få andra svenska resenärer i Alstrins reseberättelse. När det är dags för Alstrin att resa hem beskriver han kort att han reser tillsammans med sin ”Landsman och gamla gode vän Herr Fredric Swab”.⁴⁸ Inte heller umgänget med Swab ges dock något utrymme tidigare i texten. I Alstrins återblickande reseberättelse skildras hans tid i London som en ensam mans möte med det nya, men om man kompletterar reseberättelsen med andra samtida källor förefaller han i verkligheten alltså, på ett helt annat sätt än vad som framgår av hans egen text, ha varit omgiven av en rad jämnåriga svenska vänner.

Hemresa – och besök i Cambridge och Oxford

Efter att Alstrin varit hos Edzardus i fyra år fick han ett brev från morbrodern som frågade om han ”råkad ut för en *Peregrinomie*”, det vill säga om han blivit helt besatt av sitt resande.⁴⁹ Morbrodern, som själv hade varit på en åttaårig studieresa mellan 1688 och 1696, började undra hur länge Alstrin skulle vara borta. Alstrin, som ”lika ansåg [honom] såsom min fader”, beslöt att hörsamma den tysta uppmaningen och strax resa hem efter ett kort besök vid ”the bägge *universiteterna Oxfordt och Cambridge*”. Edzardus var mindre nöjd med den planerade hemresan. Enligt Alstrin erbjöds han att vara kvar hos sönerna, och att ”med them få resa til Frankrike, ja ock til *Italien*”. Men på grund av sin

46 Ibid., s. 99.

47 Bredberg och Sandblad 1982, s. 118–119.

48 Alstrin odaterad, s. 117.

49 Ibid., s. 104–105.

Jordglob, 1817

”Morbrors vilja och behag”, ”kärleken til mina syskon” och ”i gemen til Fäderneslandet” bestämde Alstrin sig ändå för att åka hem.⁵⁰

Så den 3 maj 1712 gjorde Alstrin en resa till Cambridge, tillsammans med Hegardt och Edzardus äldsta son. De hade fått rekommendationsbrev till en mr Treemain som var ”*Fellow* eller *Socius uti et Collegio*”. Han visade dem universitetets olika colleges, biblioteken och annat märkvärdigt.⁵¹ I Cambridge träffade Alstrin även dr Covell vid Christ College, som hade varit en lång tid i Konstantinopel. Covell hade ”med penna afritat hela *Constantinopels Stad ganska accurat*” och för de svenska resenärerna berättade han om ”*Templo S. Sophiæ*, af Keijsar *Justiniano* upbygdt, och med marmor pelare beprydt” och hur templet senare hade blivit förvandlat ”til en *Mosquée*”.⁵²

Efter ett sista besök hos Edzardus i Fulham reste de unga männen vidare med postvagn till Oxford, där de bodde hos en apotekare vid namn *Lasher* hos vilken ”the Swenska Resande mäs-tandels hafwa *logeradt*”. Precis som i Cambridge beskrev Alstrin de olika präktiga byggnaderna i universitetsstaden, deras trädgårdar och alléer.⁵³

50 Ibid., s. 105.

51 Ibid., s. 106.

52 Ibid., s. 108.

53 Ibid., s. 109–110.

Hemkomst

Alstrin återvände till London men dröjde inte länge innan han påbörjade hemfärden. Han seglade till Harwich, ”ther alla skeppen samlades, som skulle gå antingen til Götheborg, eller genom Sundet til Öster Siön, och skulle bli *convoyerade* utaf Krigs Skepet *Sunderland*, och et mindre bewäpnadt fartyg”. Trots att England och Frankrike nyligen hade slutit fred i Utrecht, gick engelska skepp ännu inte säkra för franska kapare på Nordsjön. Den 12 september 1712 lade så hela flottan, bestående av 20 köpmansskepp, ut från hamnen ”under en fogelig wind”. Skeppen seglade nära varandra och Alstrin kunde utan problem tala med ”en Köppman ifrån *Stockholm Horney*, med flera, hwilka woro på ett annat Skepp”. Efter en strapatsrik färd, där skeppen först blev tvungna att återvända till hamnen i Harwich, för att sedan försöka ta sig över havet igen, kom så Alstrin till Göteborg den 30 september 1712.⁵⁴ Ungefär sex år efter att ha påbörjat resan tillsammans med sin bror var han nu tillbaka i de svenska kärnprovinserna.

Hur ska man då förstå Alstrins resa och den resedagbok som den gett upphov till? Texten innehåller genomgående en intressant spänning mellan det välbekanta och det främmande. Denna spänning gav, som jag diskuterade inledningsvis, två funktioner åt texten: dels att presentera författaren som en världsvan resenär som inte bekymrades nämnvärt av hinder under resan, dels att göra det motsatta: att visa hur författaren utvecklades genom de hinder som han mötte ute i Europa. Beskrivningarna av de lärda miljöerna får fungera som en trygg miljö som understryker hur Alstrin redan ansåg sig hemtam i ett internationellt intellektuellt sammanhang. Han reser utan problem runt mellan tyska, holländska och engelska universitet och tar enkelt kontakt med välkända män på dessa platser. I presentationen av dessa möten, och speciellt kanske från tiden i det tyska språkområdet och i Nederländerna, beskrivs det tidigmoderna lärda Europa som en tät gemenskap som står mer eller mindre öppen för en student från Uppsala. I sin skildring av dessa miljöer har Alstrin alltså inte gjort någon ansträngning att skriva fram dem som främmande. Här blir insikten om textens sena tillkomstdatum viktig för tolkningen. Vi kan alltså inte vara säkra på om den unge Alstrin verkligen var helt hemma i de utländska lärda gemenskaper han rörde sig genom, eller om det var den äldre professorn och biskopen som projicerade sin egen roll i de ländas republik på sitt yngre jag. Å andra sidan utmålar Alstrin andra delar av sin resa som strapatsrik, dramatisk och full av nya intryck, just för att visa hur

⁵⁴ Ibid., s. 119–125.

hans europeiska resa formade honom som ung. Denna dramatiska ton återfinns huvudsakligen från den punkt då han korsar Engelska kanalen. De delar som avhandlar vistelsen i England rymmer även beskrivningar av det mer kuriösa och spektakulära. London framställs som präglad av mångfald och det är inom denna mångfald som Alstrin hittar det främmande vad gäller religiösa inriktningar, naturalia, och hantverksprodukter.

Därmed tonar han också ner sådant som skulle framställt London som mindre främmande; mest tydligt är kanske hur han förtiger mycket av sitt umgänge med andra svenskar i staden. Intressant nog är det alltså generellt Londons vardagsliv som beskrivs som genuint exotiskt. De idévärldar och filosofiska inriktningar som återfanns i de lärda gemenskaper han besökte, formade i stället ett hemtamt erfarenhetsrum som han ständigt återkom till. Till viss del kan nog Alstrins tendens att finna det kuriösa i Londons främmande vardag förklaras utifrån det faktum att resedagboken är skriven så långt efter själva resan. Textens författare är en äldre man med en självklar plats i de ländas republik; en biskop som knappast uppehåller sig vid svårigheterna med att komma in i lärda sammanhang. Samtidigt har den äldre Alstrin en distans till sitt yngre resande jag och kan både dramatisera och moralisera över dennes tid i den engelska huvudstaden. Dessa textpassager understryker hur den unge resande Alstrin, i den äldres ögon, fortfarande hade en väg att vandra för att bli en mogen och dygdig man och att resan var ett steg på vägen mot detta mål. Förutom inblickar i tidens lärda resande, kan vi alltså genom Alstrins reseberättelse få en inblick i komplexiteten i att analysera opublicerade manuskript med en lång och osäker tillkomsthistoria, under vilken författaren hunnit åldras, utvecklas och få distans till sig själv som resande ungdom. Kunskapen om ett manuskripts tillblivelse kan fördjupa förståelsen av denna typ av källor.

Bibliografi

Otryckta källor

- Stockholm, Kungliga biblioteket: Upmark Rosenadler, Johan: Brevsamling, Ep. R3.
- Strängnäs, Roggebiblioteket: Alstrin, Eric, "Eric Alstrins reseberättelse", odaterad.

Tryckta källor

- Angerstein, Reinhold R., *R.R. Angerstein's Illustrated Travel Diary, 1753–1755. Industry in England and Wales from a Swedish Perspective*, red. Torsten Berg och Peter Berg (London: Science Museum, 2001).
- Bredberg, Sven, *Greifswald – Wittenberg – Leiden – London. Västgötamagistern Sven Bredbergs Resedagbok 1708–1710*, red. Henrik Sandblad (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1982).
- Eliasson, Pär, *Platsens blick. Vetenskapsakademien och den naturliga historiska resan 1790–1840* (Umeå: Umeå Universitet, 1999).
- Evander, Sven, och Lennart Sjöström, *Svenska kyrkan i London 1710–2000. En historia i ord och bilder* (London: Svenska kyrkan, 2001).
- Ferrner, Bengt, *Resa i Europa. En astronom, industrispion och teaterhabitué genom Danmark, Tyskland, Holland, England, Frankrike och Italien 1758–1762* (Uppsala: Lychnos-bibliotek, 1956).
- Göransson, Sven, *De svenska studieresorna och den religiösa kontrollen från reformationstiden till frihetstiden* (Uppsala: Uppsala Universitet, 1951).
- Hilaire-Pérez, Liliane, "Dissemination of Technical Knowledge in the Middle Ages and the Early Modern Era. New Approaches and Methodological Issues", *Technology and Culture* 47 (2006), s. 536–565.
- Hodacs, Hanna och Nyberg, Kenneth, *Naturalhistoria på resande fot. Om att forska, undervisa och göra karriär i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Nordic Academic Press, 2007).
- Löthner, Lennart, "Erik Alstrin i London", *Personhistorisk tidskrift*, 1976, s. 15–21.
- Morris, Derek, och Ken Cozens, *Wapping 1600–1800. A Social History of an Early Modern London Maritime Suburb* (London: East London History Society, 2009).
- Orrje, Jacob, *Mechanicus. Performing an Early Modern Persona* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2015).

- Rimm, Stefan, *Vältalighet och mannafostran. Retorikutbildningen i svenska skolor och gymnasier 1724–1807* (Uppsala: Stefan Rimm, 2011).
- Roche, Daniel, *Humeurs vagabondes. De la circulation des hommes et de l'utilité des voyages* (Paris: Fayard, 2003).
- Rydberg, Sven, *Svenska studieresor till England under frihetstiden* (Uppsala, 1951).
- *SBL = Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm, 1918–).
- Stagl, Justin, *A History of Curiosity. The Theory of Travel 1550–1800* (London: Routledge, 1995).
- Winton, Patrik, *Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2006).